

Г.М. Бевз,
канд. психол. наук
G.M. Bevz,
Candidate of Psych. Sci.

Л.І. Тарусова,
канд. юрид. наук
L.I. Tarusova,
Candidate of Jurid. Sci.

МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ ЯК СТРАТЕГІЯ РОЗБУДОВИ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ДИТИНСТВА

Abstract. The article is devoted to the search for ways of the development of the childhood protection system in a socially oriented country. On the basis of the integrative approach involving the scientific results from various spheres of knowledge, the authors analyze components of the process of control over the social systems as a basis of the construction of a model of control over the social childhood protection system. It is proved that the developed model can be used for the strategic planning and the estimation of complicated cases where the control should correspond to real needs of the childhood protection.

Key words: social systems, control, model, childhood protection, public society, family policy, state, health.

На даний час світова спільнота може сміливо констатувати факт суттєвих змін у соціальній політиці України щодо опіки над дітьми. Проте непокоїть відсутність в країні єдиної концепції охорони дитинства, оскільки система опіки над дітьми може бути лише складовою загальної система охорони дитинства.

Уже неодноразово науковці засвідчували, що феномен соціального сирітства вказує на деформації в суспільстві та неспроможність соціальної політики управляти соціальними процесами. Новостворюваний інститут замісної сімейної опіки над дітьми (прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу) так і не набуває функцій захисту дитини на період неспроможності її біологічної родини і все більше перебирає на себе роль традиційних інституцій – “підхоплення дітей у ситуації родинної неспроможності та утримання до повноліття”. Тож на фоні розширення в державі форм опіки дітей не відбувається фундаментальних змін у розумінні системи охорони та захисту дітей як такої, що орієнтована на потреби всього дитячого населення країни, а не окремих його категорій.

Метою нашого дослідження було створення на основі аналізу та інтеграції положень та висновків з низки джерел, що репрезентують різні сфери наукового знання (соціології, державного управління, психології та права), моделі управління соціаль-

ними системами з метою пошуку шляхів забезпечення розвитку здорової особистості кожної дитини та визначення стратегічних напрямів розвитку системи охорони дитинства в країні. Основними методами дослідження виступали: моделювання, групові фокусовані інтерв'ю (фокус-групи), аналіз наукових джерел, статистичних інформаційних матеріалів та діючої нормативної бази з означених питань.

Наукові дослідження доводять, що розвиток, зростання та соціалізація дитини в суспільстві – процес, який передбачає участь і взаємодію різних соціальних інститутів та регламентування їхньої діяльності в рамках внутрішньодержавних і міжнародних відносин, що й має забезпечити очікувані результати відтворення населення країни: як кількісні, так і якісні [5, 6, 7, 8]. Процес індивідуального та соціального становлення дитини передбачає врахування законів розвитку особистості, що включає певні біолого-соціальні передумови, наявний та організований певним чином простір, певні умови підтримки розвитку та соціалізації тощо. Сучасні наукові джерела містять достатню інформації щодо базових умов здорового розвитку особистості дитини, трансляція яких населенню та соціальним інституціям здійснюється, як правило, у вигляді стандартів якості догляду за дитиною на різних вікових етапах її розвитку.

Сім'я як соціальний інститут є виконавцем стандартів якості догляду за дитиною, а соціально орієнтована держава – гарантом підтримки її здатності виконувати дані функції та інститутом нагляду за дотриманням прав дітей. Система підтримки родин і їх реабілітації щодо відновлення батьківської спроможності та система професійної замісної опіки створюються в державі для запобігання порушенням прав дітей чи функціональній неспроможності сімей.

На даний час Україна не має загальнообов'язкових стандартів якості догляду за дітьми. Більше того, питання їх запровадження не розглядаються в рамках усього населення країни, а лише стосовно дефіцитарних соціальних категорій. Даний факт можна оцінювати як дискримінаційний, оскільки кожна дитина в країні потребує захисту з боку держави, вчасного втручання і допомоги в ситуації загрози.

Слід відмітити, що соціальне управління передбачає першочергове визначення цілей діяльності. Тож запровадження стандартів якості догляду за дітьми країни поставить перед управлінням соціальними системами чіткі цілі, на досягнення яких спрямовуватимуть свою діяльність соціальні інститути та інституції даної соціальної сфери.

У суспільстві виділяються такі соціальні системи: соціально-політична (адміністративно-державне управління), соціально-культурна (аналогічне управління), соціально-економічна (управління матеріальним виробництвом), управління якими здійснюється на рівні держави, галузі, регіону та організації [8, с. 358, 453]. Вибір методів соціального управління спирається як на закони розвитку суспільства, так і на спеціальні знання стосовно відповідної сфери; має бути узгодженим із цілями соціального управління та відображати основні зв'язки; враховувати часові та територіальні аспекти; мати правове оформлення [8, с. 368].

Виходячи з того, що соціальні системи, постійно перебуваючи під дією різноманітних сил, розвиваються нелінійно, циклічно, стрибкоподібно та згідно з

принципом епіфінальності (за різних умов можуть досягнути однакових фінальних показників), прийдемо до висновку, що соціальне управління буде успішним лише за умови його чутливості до перемін, здатності швидко віднаходити адекватні способи управління (гнучкість та адаптивність), спираючись на об'єктивні показники і орієнтуючись на суб'єктивні очікування (соціальна орієнтованість), посилюючи спроможність спільноти до відновлення своїх потенційних сил (стабільність). Відомо, що стабільність будь-якої системи є її динамічною характеристикою, яка і гарантує збереження її totoжності [5; 6; 7; 8], а організація соціального життя на макрорівні виступає у формі взаємодії двох великих систем: організаційно-управлінської та ціннісно-нормативної [8, с. 416]. Сформоване громадянське суспільство та правова держава виступають найбільш сприятливою передумовою для розвитку самоорганізованого та здатного до динамічної рівноваги суспільства.

У правовій нормі “діти” визначені як недієздатні, обмежено дієздатні, як такі, що не наділені правом суб'єктності і потребують призначення суб'єктів права для представництва їхніх прав та інтересів. З метою вирішення цих питань у державі передбачається система координат якості такого представництва, що має включати: критерії перевірки щодо наявності певного рівня компетентності у сфері розвитку та захисту дітей, застереження суб'єктів права щодо можливого привласнення прав дітей тощо. Досвід соціально-орієнтованих країн засвідчує, що позицію правового захисту дітей можна посилити через створення на державному рівні системи управління соціальною системою охорони дитинства, яка охоплюватиме всі її рівні та стосуватиметься всіх суб'єктів права. Суб'єкти правовідносин – це індивіди, організації чи спільноти, які на підставі юридичних норм можуть бути учасниками правовідносин – носіями суб'єктивних норм та юридичних обов'язків [4, с. 274]. Тож побудувати систему охорони дитинства в державі можна лише через посилення норми права щодо відповідальності суб'єктів права, що закріплюється в організаційно-адміністративній структурі держави через введення стандартів якості догляду за дітьми, реформування судової системи з метою створення ювенальної юстиції та спеціалізації судів у сфері сімейних правовідносин та захисту дітей.

Узявши за основу модель екологічних систем Урі Бронфенбренера, теорію систем, закони розвитку, принципи управління соціальними системами, ми розробили модель соціального управління системою охорони дитинства в соціально орієнтованій державі (див. рис. 1). Схема демонструє, що громада формує цінності та норми суспільного життя, де діють різні організації різних галузей, як-от: освіти, медицини, соціальної сфери; що в подальшому структурується та управляється вже на іншому рівні – державному, який у свою чергу регулює наступний цикл розгортання соціального життя згідно з делегованими населенню країни нормами права. Схема вказує на циклічний характер соціального процесу і взаємовплив двох її складових – державної та громадської. У ситуації соціальної держави цей взаємовплив буде ініціювати системні зміни і сприяти еволюційним процесам розвитку соціальних систем, в іншому випадку він буде легітимувати тиск держави. Кожна із складових даного циклу може деякий час займати домінуючу позицію, проте всі вони є взаємно перехідними.

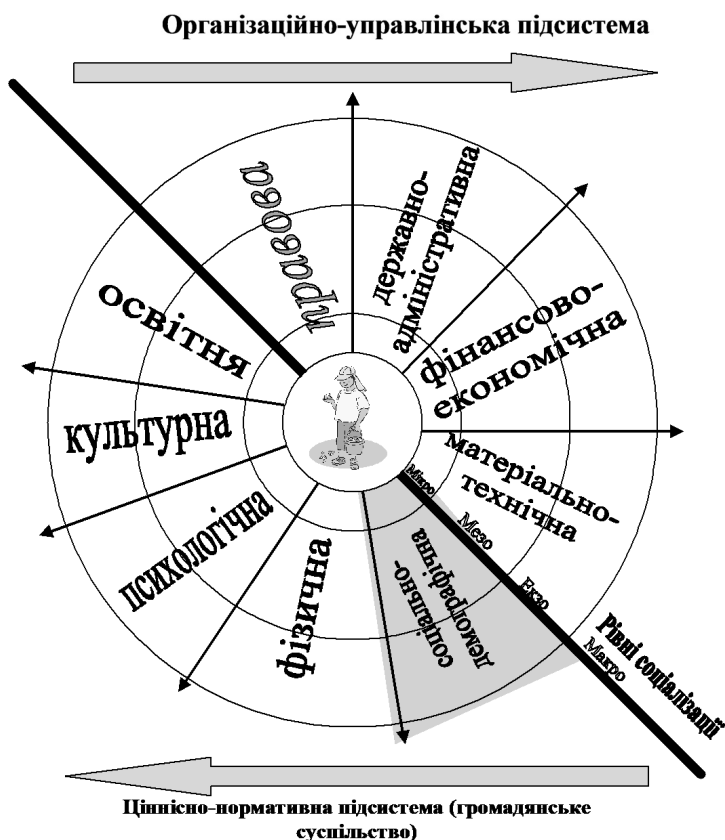

Рис 1. Модель соціального управління системою охорони дитинства в соціально орієнтованій державі

Наше дослідження показало, що в ситуації розбудови системи охорони дитинства ключовими виступають дві складові: правова (нормативна) – визначає правовідносини суб'єктів права з максимальною відповідальністю за дотримання інтересів та нормативів вікового розвитку і соціалізації дитини та соціально-демографічна, де розгортається діяльність соціальних інститутів галузевої підтримки як-от: освіта, медицина та соціальна сфера. Посилення кожної складової циклу буде забезпечувати дієвість та правочинність системи охорони дитинства на всіх соціальних рівнях без вирізнення окремих соціальних категорій, які потерпають від соціальної кризи чи займають позицію еліти (стратифікація), – кожна дитина відчуватиме захист держави, а кожна родина – відповідальність за життя і здоров'я своїх дітей.

Розроблена нами модель дає можливість побачити всі аспекти ситуації охорони дитинства на рівні держави ("макро"), регіону ("екзо"), громади ("мезо") та родини ("мікро"), оперативно здійснити її аналіз та віднайти способи "лікування системи".

Запропонована модель не виключає жодного з можливих соціальних явищ (осиротіння дітей, соціальне сирітство, повторне сирітство, усиновлення тощо), проте дозволяє швидко оцінити причини його виникнення і вчасно внести корективи в управління соціальною системою охорони дитинства та бути готовим до оперативного втручання щодо захисту конкретної дитини чи родини.

Процес розбудови соціальної держави передбачає фокусування уваги на дітях, які є незахищеною категорією у правовому відношенні, оскільки з різних причин не можуть бути наділені правом суб'єктності. Діти самі не можуть відстояти краші для себе умови зростання та проживання, тому потребують професійної підтримки на всіх рівнях державного функціонування. Управління даною соціальною системою потребує професійної компетенції не лише від спеціалістів вузьких сфер знань, а й від державних службовців усіх рівнів. Відсутність професійних знань у сфері охорони дитинства призводить до упередженості у прийнятті управлінських рішень як на рівні розгляду конкретного випадку захисту дитини, так і на рівні держави. Неодноразово з депутатських трибун можна почути упереджені твердження щодо "надмірних" вимог сучасних дітей без співвіднесення з експертними оцінками потреб конкретної дитини, аналізу сучасної соціальної ситуації та зацікавленості самих дітей. Дорослі дуже часто беруть собі право говорити "за дітей", "замість дітей", видаючи власні спогади свого дитинства за реальні потреби сучасних дітей [1; 3]. Час інтуїтивних, заснованих на адміністративних оцінках рішень минув. Державна політика у сфері охорони дитинства потребує кваліфікованих працівників на всіх рівнях державного управління (країни, галузі, регіону та організації), а також лобіювання законів здорового розвитку держави (на відміну від теперішнього дефіцитарного) [2].

Аналіз на основі розробленої моделі надає можливість зіставити існуючу в країні систему охорони дитинства з її науково обґрунтованою, цілеспрямованою та професійно організованою моделлю.

Виходячи з того, що діти не є суб'єктами права, правовий захист їхніх інтересів може забезпечити лише створення професійної державної системи управління захистом дитинства, діяльність якої має збалансовуватися засобом надання високих повноважень її виконавцям, чіткістю ієрархічної структури та критеріїв діяльності.

Дослідження засвідчило, що розроблена модель управління соціальними системами може слугувати підґрунтям розробки стратегії системи охорони дитинства соціально орієнтованої держави та оцінки складних випадків її функціонування.

Дане дослідження не претендує на вичерпність і лише відкриває перспективні наукові дослідження щодо вивільнення належного місця системі соціального управління охорони дитинства в загальній соціальній політиці країн світу.

-
1. *Бевз Г.М.* Реальне дитинство сучасних дітей як досвід дитинства дорослих, або Як довго ми будемо носити контактні лінзи травмованого дитинства? // Наукові студії із соціальної та політичної психології : Зб. статей / АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології; Редкол.: С.Д. Максименко, М.М. Слюсаревський та ін. – К.: Міленіум, 2006. – Вип. 14 (17). – С. 13–23.
 2. *Бевз Г.М., Тарусова Л.І.* Показники нормативного, здорового розвитку та соціалізації особистості як орієнтири формування соціальної політики на захист дитинства // Укр. соціум. – К.: 2005. – № 5–6 (10–11) – С.112–124
 3. Діти державної опіки: проблеми, розвиток, підтримка : Навч.-метод. посіб. у 2 кн. – К.: Міленіум, 2005. – С. 286.
 4. Загальна теорія держави і права : Підручник / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К.: Кондор, 2006. – 477 с.
 5. *Навайтис Г.* Семья в психологической консультации. – М.: Московский психолого-социальный ин-т; Воронеж: Изд. НПО “МОДЭК”, 1999. – 224 с.
 6. Социальная психология : Учеб. пособие / А.Н. Сухов, А.А. Бодалев, В.Н. Казанцев и др.; Под ред. А.Н. Сухова, А.А. Деркача. – М.: Изд. центр “Академия”, 2001. – 600 с.
 7. Управление человеческими ресурсами / Под ред. М. Пула, М. Уорнера. – СПб.: Питер, 2002. – 1200 с.
 8. *Шекин Г.В.* Социальная теория и кадровая политика : Моногр. – К.: МАУП, 2000. – 567 с.